

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

Ірина Сизоненко

Бердянський державний педагогічний університет

Анотація:

У статті здійснено огляд проблеми правової соціалізації особистості дитини як комплексного багатогранного процесу, що передбачає поетапне входження особистості в систему правовідносин суспільства, процес формування правових настанов і ціннісно-правових орієнтацій, залучення особистості до правового середовища. Автор розкриває питання педагогічної взаємодії при суб'єкт-суб'єктних відносинах між дитиною та соціальним педагогом, обґрунтовує вплив соціально-виховного середовища на процес правової соціалізації та правового розвитку особистості, визначає основні шляхи залучення дітей до соціально-виховного середовища, характеризує основні положення програми з правової соціалізації, як необхідної умови організації соціально-культурного виховного середовища навчального закладу.

Анотация:

Сизоненко Ирина. Правовая социализация личности ребенка как субъекта педагогического взаимодействия в социально-культурной среде образовательного учреждения.

В статье раскрыта проблема правовой социализации личности ребенка как комплексного многогранного процесса, включающего поэтапное вхождение личности в систему правоотношений общества, процесс формирования правовых установок и ценностно-правовых ориентаций, включение личности в правовую среду. Автор рассматривает вопросы педагогического взаимодействия при субъект-субъектных отношениях между ребенком и социальным педагогом, обосновывает влияние социально-воспитательной среды на процесс правовой социализации и правового развития личности, определяет основные пути включения детей в социально-воспитательную среду, характеризует основные положения программы правовой социализации, как необходимого условия организации социально-культурной воспитательной среды.

Resume:

Syzonenko Irene. Legal socialization of child personality as subject of pedagogical cooperation in social and cultural space of educational establishment.

The review of problem of legal socialization of personality of child is carried out in the article, as a complex many-sided process that plugs stage-by-stage integration of personality in the system of legal relationships of society, process of forming of legal options and valued-legal orientations, including of personality to the legal environment, mastering of social-legal experience, forming personality is with the corresponding level of legal consciousness and legal behavior; the question of pedagogical cooperation is exposed at subject relations between a child and social teacher, that will be realized in cooperation, dialogic forms of work, assists forming of sense of mutual responsibility for effective implementation of tasks of legal socialization; socialization and legal development of personality, the basic ways of including of children are exposed to the social-educator environment, in particular acquaintance with a social-legal environment at school and out of her limits, forming for the teenagers of adequate attitude toward the positive and negative legal phenomena of social reality, support of initiative of children in the improvement of social environment, creation of creative atmosphere; the substantive provisions of the program are described from legal socialization, as a necessary condition of organization social-cultural educator environment of educational establishment, that has for an object forming for the students of base social-legal knowledge, general awareness about rights and duties, forming of proof positive attitude toward a law and right, convinced of importance implementation of own duties and inhibition of maintenance laws, realization of importance of good behaviour children in public life, vital social-legal activity.

Ключові слова:

правова соціалізація особистості; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; соціально-виховне середовище; правова особистість; правовий розвиток.

Ключевые слова:

правовая социализация личности; субъект-субъектное взаимодействие; социально-воспитательная среда; правовая личность; правовое развитие.

Key words:

legal socialization, socially-educator environment; legal personality; legal development.

Постановка проблеми. Сучасні перетворення супроводжуються важливими змінами у багатьох сферах суспільства, трансформацією суспільно-правової свідомості, переосмисленням системи цінностей, формуванням нового типу правової системи. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема формування особистості з високим рівнем правової соціалізації, здатної адаптуватися до нових правових вимог.

Правова соціалізація є необхідною умовою свідомої реалізації особистістю прав і свобод, дотримання норм правової та моральної відповідальності, знання і виконання власних обов'язків. Правова соціалізація молодого покоління сприяє подоланню правового нігілізму, аморальних, антисуспільних поглядів,

протиправної поведінки неповнолітніх, запобігав випадків свавілля й насильства над дітьми.

Перед сучасною соціально-педагогічною сферою постає завдання пошуку новітніх шляхів організації процесу правової соціалізації особистості, залучення дітей до соціально-культурного середовища, формування активного суб'єкта педагогічної взаємодії. Потребує нагального розв'язання проблема правової соціалізації дітей, що певним чином ускладнюється через загострення протиріч між суспільними вимогами, що висуваються до правових знань і правової поведінки дітей та низьким рівнем її сформованості, необхідністю правової соціалізації дітей і відсутністю в освітніх закладах належної педагогічної

взаємодії при суб'єкт-суб'єктних відносинах між дитиною та соціальним педагогом у доцільно організованому соціально-культурному середовищі освітнього закладу як необхідної умови ефективності цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить широко в науковій соціально-педагогічній літературі висвітлено питання соціалізації особистості (О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко та ін.). Крім того, є низка робіт, що присвячені суміжним із проблемою правової соціалізації особистості аспектам: соціально-правового захисту дітей та молоді (І. Ковчина, Ж. Петрочко, О. Полякова), увиходження індивіда в систему правовідносин (В. Водник, Л. Герасіна, Н. Осипова), правового розвитку особистості (В. Гурич, В. Загрева, В. Швачка). Проте проблема правової соціалізації особистості дитини як суб'єкта педагогічної взаємодії в соціально-культурному середовищі освітнього закладу є недостатньо вивченою та науково обґрунтованою у сучасних наукових дослідженнях.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз проблеми правової соціалізації особистості дитини. Відповідно це передбачає виконання таких завдань: розкрити питання педагогічної взаємодії при суб'єкт-суб'єктних відносинах між дитиною та соціальним педагогом; обґрунтувати вплив соціально-виховного середовища на процес правової соціалізації; проаналізувати основні положення програми з правової соціалізації дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі дослідження концептуальних засад правової соціалізації особистості як комплексного багатогранного процесу було визначено, що це поетапне входження особистості дитини в систему правовідносин суспільства, яка охоплює процес формування правових настанов і ціннісно-правових орієнтацій, входження особистості у правове середовище, засвоєння соціально-правового досвіду, формування особистості з відповідним рівнем правової свідомості та правової поведінки. У центрі правової соціалізації – права особистість дитини як суб'єкт педагогічної взаємодії. Дитина, яка має сформовані вміння відстоювати свої права і свободи, усвідомлює власну соціальну відповідальність, уміє конструктивно взаємодіяти в соціумі, засвоївши соціально-правові настанови держави, характеризується як права особистість. Саме права особистість може бути сформована не інакше як під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що є умовою ефективної організації процесу правової соціалізації.

Проблема педагогічної взаємодії в науковій літературі (Т. Алексеєнко, Ю. Жданович, М. Подберезський) розглядається передусім у контексті зв'язку суб'єктів освіти, унаслідок чого спостерігаються кількісні та якісні зміни властивостей і станів. Педагогічна взаємодія у процесі правової соціалізації має низку специфічних особливостей, до яких належать:

- детермінованість процесу педагогічної взаємодії соціо-правовою та освітньою ситуаціями;
- взаємозв'язок соціально-педагогічних, психологічних і правових підходів до процесу правової соціалізації особистості;
- послідовність і безперервність правової соціалізації;
- спрямованість правової соціалізації на передавання правової інформації, суспільного досвіду від соціального педагога до учня під час педагогічної взаємодії;
- необхідність створення соціально-правових умов для самоактуалізації та самореалізації дитини як суб'єкта педагогічної взаємодії [6].

Педагогічна взаємодія – це один зі способів взаємного розвитку якостей особистості педагога та дитини на основі рівності в спілкуванні та партнерства в спільній діяльності. Це узгоджена діяльність, спрямована на досягнення спільних результатів у розв'язанні завдань правової соціалізації. Крім того, у процесі педагогічної взаємодії відбувається активізація внутрішніх сил саморозвитку дитини [5].

Педагогічна взаємодія при суб'єкт-суб'єктному зв'язку між дитиною та соціальним педагогом, реалізується передусім у співтворчості, діалогічних формах роботи, що сприяє формуванню почуття взаємної відповідальності за ефективне виконання завдань правової соціалізації.

У процесі соціально-педагогічної взаємодії відбувається взаємовплив, реалізація спільних інтересів, розв'язання правових проблем на основі взаємної поінформованості, узгодженості дій, взаємодопомоги, відповідальності [1; 8].

Проте саме ефективність налагодження та підтримання зв'язку під час педагогічної взаємодії у процесі правової соціалізації залежить від професійної діяльності соціального педагога.

Проблема професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації, на думку І. Ковчиної [4], охоплює два аспекти: особистісна підготовка до виконання освітньо-правових функцій та володіння як основними професійними, прикладними вміннями соціально-правової діяльності, так і засобами педагогічної дії. Так само особистісна підготовка соціального педагога виявляється у провідних

якостях, якими має володіти спеціаліст із правової соціалізації дітей, а саме:

– високий професіоналізм, компетентність у різних правових проблемах, високий рівень загальної правової культури, володіння суміжними спеціальностями і знаннями з педагогіки, психології, юриспруденції тощо;

– доброта, любов до дітей, душевність, доброзичливість, чуйність, бажання взяти чужий біль на себе, милосердя, людяність, здатність до співпереживання, емпатія, альтруїзм;

– спрямованість дій, учинків на забезпечення соціального благополуччя, ефективної правової соціалізації особистості;

– комунікабельність, уміння правильно зрозуміти підлітка й поставити себе на його місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, спроможність підтримати й стимулювати дитину в правовому розвитку, уміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності [3].

Окрім зазначених якостей, вважаємо необхідними також професійні знання та вміння соціального педагога, що потрібні йому для ефективної організації процесу правової соціалізації особистості дитини під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії. До таких, на нашу думку, належать:

– знання теоретичних основ правової соціалізації, зокрема її сутності, змісту, структури, механізмів, принципів, функцій;

– знання та вміння аналізувати, використовувати законодавчу базу правової соціалізації;

– уміння добирати та використовувати діагностичні матеріали з метою виявлення реального стану правової соціалізації підлітків;

– уміння впроваджувати найефективніші форми, методи та засоби правової соціалізації;

– уміння створювати соціально-педагогічні умови правової соціалізації дітей;

– уміння проводити профілактичну роботу, щоб запобігти виникненню негативної правової соціалізації або подоланню її наслідків;

– уміння залучати до співпраці в питаннях правової соціалізації учнів зовнішні суспільні інститути;

– уміння враховувати у процесі правової соціалізації особистості морально-правові вимоги суспільства та характер соціально-правових відносин у ньому.

Із метою підвищення рівня професійної діяльності соціальних педагогів необхідним порушити питання про науково-методичне забезпечення їхньої діяльності з правової соціалізації учнів і створення в загальноосвітньому закладі соціально-культурного виховного середовища з організації процесу правової соціалізації дітей.

Теоретико-експериментальні дослідження особистісного аспекту розвитку дитини (І. Бех, С. Карпенчук, І. Козубовська, Л. Степаненко, М. Фіцула) свідчать про те, що лише у правильно організованому соціально-виховному середовищі відбувається найбільш адекватне забезпечення соціалізації та соціально-правового розвитку особистості, а відповідно – її правової соціалізації.

У сучасній соціально-педагогічній науці соціальне середовище розглядається у двох аспектах. З одного боку, воно трактується як складне багаторівневе утворення, конкретний прояв стосунків, наявних у суспільстві, де живе та розвивається особистість. Тобто соціальне середовище в цьому аспекті являє собою всю соціальну дійсність. У більш вузькому значенні соціальне середовище – це сукупність соціальних умов життєдіяльності дитини, що впливають на її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, ціннісних орієнтирів і потреб.

Наявність соціально-виховного середовища в загальноосвітньому закладі – це необхідна та обов'язкова умова правової соціалізації дитини. Соціальне середовище формує певні очікування щодо поведінки особистості, що перетворюються на цілі, завдання, зміст правової соціалізації [9].

Створення соціально-виховного середовища для організації процесу правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку має впливати на інтеграцію зусиль суб'єктів соціально-виховної діяльності та закріплення взаємозв'язку компонентів процесу правової соціалізації (ціннісно-правового, гносеологічно-правового та процесуально-соціалізувального), а також має відповідати таким вимогам [7]: бути орієнтованим на розвиток правової особистості дитини; спрямованим на входження підлітків у суспільні відносини; відповідати запитам найближчого соціального оточення; ураховувати підсистеми соціально-педагогічного поля правової соціалізації.

Соціально-виховне середовище, що безпосередньо оточує дитину, впливає на її правовий розвиток, формування правових інтересів, мотивації, ціннісно-правових орієнтацій, соціальної активності. Створення соціально-виховного середовища сприяє взаємозалежності інтелектуального й морального розвитку дитини у процесі правової соціалізації, оскільки усвідомлена правова інформація у вигляді знань і пережиті емоції продукують формування індивідуальних ціннісних настанов і орієнтацій у правовій поведінці підлітків.

Вплив соціального середовища на процес соціалізації дитини буде ефективним лише тоді, коли особистість сама внаслідок активного ставлення до соціального середовища буде

здатна спиратися на нього як на позитивний орієнтир у своїй життєдіяльності. Адже соціальне середовище – це показник інтеріоризації особистістю правових цінностей, способу життя.

В умовах соціально-виховного середовища загальноосвітнього закладу створюється можливість досягнення найвищого ступеня впливу соціального оточення на процес правової соціалізації дитини – здатності до самовиховання як усвідомлюваної правової активності, спрямованої на самовдосконалення, готовності до аналізу власних учинків і поведінки, постановки перед собою значущих цілей, що відповідають її правовим потребам та інтересам, а також юридичним вимогам суспільства [2].

Основними шляхами входження дітей до соціально-виховного середовища є: ознайомлення із соціально-правовим середовищем у школі та поза її межами, формування в підлітків адекватного ставлення до позитивних і негативних правових явищ соціальної дійсності, підтримка ініціативи дітей у покращенні навколишнього середовища, створення творчої атмосфери у школі.

Організація соціально-культурного виховного середовища задля правової соціалізації дітей супроводжувалася розробкою, структуруванням відповідно до соціально-педагогічного, виховного процесу освітнього закладу та впровадженням програми з правової соціалізації особистості.

Програмою передбачена загальна мета – формування в учнів базових соціально-правових знань, загальної обізнаності про права й обов'язки, формування стійкого позитивного ставлення до закону і права, переконань у важливості виконання дітьми власних обов'язків і додержання змісту законів, усвідомлення важливості правомірної поведінки в суспільному житті, життєвої соціально-правової активності.

Програма складена на основі Державного стандарту базової і повної середньої освіти, завданнями якого передбачена підготовка учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації їх як особистостей в умовах багатоманітного світу через формування правової свідомості, соціалізувальних навичок, відповідальності, здатності визначати власну активну життєву позицію, свідомо дотримуватися правомірної поведінки, реалізовувати й захищати свої права, виконувати громадянські обов'язки.

Теоретичною основою конструювання, систематизації та реалізації програми слугували:

1) концептуально-методологічні засади правової соціалізації як комплексного, багатостороннього процесу, що охоплює правовий розвиток особистості, формування

правової свідомості, правових настанов і ціннісно-правових орієнтацій, залучення особистості до системи правовідносин, правовий простір суспільства;

2) законодавче забезпечення правової соціалізації, що містить такі правові документи: Декларація ООН прав дитини, Конвенція про права дитини, Європейська конвенція про реалізацію прав дітей, Конвенція про контакт із дітьми, Декларація про право на розвиток, Конституція України, Закони України «Про охорону дитинства», «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Основи законодавства України про охорону здоров'я, Сімейний, Цивільний кодекси, Кодекс Законів про працю тощо.

Основними завданнями, на виконання яких спрямована програма, стали:

1. Розвиток у дітей інформаційно-пізнавальних мотивів, бажання вивчати право, усвідомлене ставлення до правових норм, що захищають їхні права та інтереси, упевненість у справедливості права, рівного для всіх дітей та законності як суспільної особистісної цінності.

2. Формування в підлітків знань про правову систему держави, чинні міжнародні та державні правові документи, що забезпечують дітей правами, розуміння сутності вимог законів.

3. Надання дітям інформації про їхні права й обов'язки та можливості їх реалізації, про норми взаємостосунків з іншими людьми, які є рівними учасниками правової взаємодії.

4. Збільшення обсягу словникового запасу дітей правовою термінологією, сприяння оволодінню ними основними поняттями з різних галузей права.

5. Розвиток особистої відповідальності підлітків за власні вчинки, правомірної поведінки, стійкої правової позиції, життєвої соціально-правової активності.

До програми увійшов тематичний план, який охопив три розділи – «Підліток і правовий світ», «Правові документи про права дітей», «Правова соціалізація підлітків».

Кожний розділ складений з урахуванням вікових особливостей підлітків і доступності матеріалу, що забезпечує створення особистісно-розвивального середовища та реалізації потенціалу і творчих резервів кожної дитини на основі організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії. У розділах є підрозділи, що охоплюють тематику соціально-педагогічних і виховних заходів.

Перший розділ «Підліток і правовий світ» спрямований на вироблення морально-пізнавальних, інформаційно-пізнавальних і поведінкових мотивів, бажання вивчати право, усвідомленого ставлення до правових норм, почуття впевненості у справедливості права, рівного для всіх дітей та законності як суспільної

особистісної цінності, формування мотивації до оволодіння новою інформацією. Він представлений такими підрозділами й темами: «Перші кроки до правової соціалізації» (пропоновані теми: «Дитина і правовий соціум», «Перший крок до права», «Хто ти? Який ти? Який світ? Хто ти у світі?», «Роль правил у житті людей», «Правове суспільство. Яке воно?»); «Правова соціалізація як регулятор суспільного життя» («Правова соціалізація як необхідна умова досягнення успіху в житті», «Життя з правами і без прав», «Правові сторінки мого життя», «Підліток і вулиця: правові питання»).

Другий розділ «Правові документи про права дітей» передбачає формування у підлітків базових соціально-правових знань про правову систему держави, про чинні міжнародні й державні правові документи, збільшення обсягу правового словникового запасу, вивчення правової термінології, сприяння оволодінню основними поняттями з різних галузей права, розвиток особистісних соціально значущих якостей правової особистості, правосвідомості, спонукання до саморозвитку, надання соціально-педагогічної підтримки у процесі правової соціалізації. У другому розділі є такі підрозділи: «Правовий статус підлітка як громадянина України» («Україна та її громадяни», «Правові документи про права дитини», «Вчимо закони», «Мої права – наші права»); «Вивчаємо мову права» («Шкільна Конституція», «Наші права – щасливе дитинство», «Популяризація правових знань», «Солдати правопорядку»); «Закон мені – мені про закон» («Увага! Закон для підлітків», «Права у школі й права поза нею», «Закон і здоров'я», «Моя Декларація права – надійний захист»).

Останній розділ «Правова соціалізація підлітків» спрямований на розвиток та становлення правової просоціальної особистості, формування соціально-правової поведінки, правової активності, правомірної поведінки у процесі спілкування, розвиток особистої відповідальності підлітків за власні вчинки. Третій розділ охоплює такі підрозділи й теми: «Обов'язки та відповідальність для всіх дітей» («Права усім – обов'язки кожному», «Честь, гідність, повага», «Особиста та правова відповідальність підлітків», «Правові наслідки

моїх дій»); «Самостійно жити – закон шанувати» («Правові обрії», «Кінотеатр права», «Юридична пошта», «Правила безпечної поведінки»); «Правова соціалізація – щасливе майбутнє» («Відстоювання та захист власних прав: допомога собі»; «Закони мого життя», «Орієнтири майбутнього», «Я серед людей – ступінь свободи»).

У запропонованих заходах із правової соціалізації використовуються різноманітні методи та форми соціально-педагогічної та виховної роботи.

Висновки. Процес правової соціалізації спрямовано на становлення та вдосконалення правової особистості дитини, формування переконань у цінності правових норм, розвиток правової свідомості та мислення, досвіду правомірної поведінки. Аналіз порушеної проблеми підтвердив, що педагогічна взаємодія при суб'єкт-суб'єктному зв'язку між дитиною та соціальним педагогом реалізується передусім у співтворчості, діалогічних формах роботи, що сприяє формуванню почуття взаємної відповідальності за ефективне виконання завдань правової соціалізації. Доведено, що залучення особистості до процесу правової соціалізації, до активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, створення соціально-культурного виховного середовища сприяє усвідомленню дитиною особистої соціально-правової відповідальності, розвитку ініціативи та правової активності. Обґрунтовано основні положення програми з правової соціалізації, які є необхідною умовою організації соціально-культурного виховного середовища навчального закладу, що має на меті формування в учнів базових соціально-правових знань, загальної обізнаності про права й обов'язки, формування стійкого позитивного ставлення до закону і права, переконання у важливості виконання дітьми власних обов'язків і додержання змісту законів, усвідомлення важливості правомірної поведінки в суспільному житті.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні питань, пов'язаних із проблемою правової соціалізації та формування правової особистості у сучасному соціально-культурному просторі.

Список використаних джерел

1. Волканова В.В. Право знати право: Абетка правового виховання / В.В. Волканова. – К.: Шкільний світ, 2012. – 128 с.
2. Жданович Ю. Особливості соціалізації підлітка у дозвільній діяльності / Ю. Жданович // Соціальний педагог. – 2009. – № 9. – С. 46–50.
3. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для

References

1. Volkanova, V. V. (2012). *Right to know a law: Alphabet of legal education*. Kyiv: the Shkilnyi svit. [in Ukrainian].
2. Zhdanovych, Yu. (2009). *Features of teenager's socialization in leisure activity*. *Sotsialnyi pedahoh*. [in Ukrainian].
3. Zavats'ka, L. M. (2008). *Technologies of social teacher's professional activity: study guide for*

- ВНЗ / Л.М. Завацька. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2008. – 240 с.
4. Ковчина І.М. Теорія та практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Ковчина Ірина Михайлівна. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 383 с.
 5. Методика воспитательной работы: учеб.пособие для студ. высш. пед. заведений / Л.А. Байкова, Л.К. Гребенкина, О.В. Еремкина и др.; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издат. центр «Академия», 2002. – 144 с.
 6. Подберезський М.К. Характеристика особливостей педагогічної взаємодії / М. К. Подберезський // Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля, 2011. – № 2 (2). – С. 31–35.
 7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за ред. І.Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 365 с.
 8. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Вінниця: Планер, 2009. – 542 с.
 9. Фіцула М.М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання / М.М. Фіцула, І.І. Парфанович. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 432 с.
4. Kovchyna, I. M. (2008). *Theory and practice of future social teachers' training to social-legal activity: thesis for the degree of doctor of pedagogical sciences: 13.00.04*. Kyiv: M.P. Drahomanov NPU. [in Ukrainian].
 5. *Methodology of educational work: study guide for students of higher educational institutions*. (2002). Slastenin, V.A., Baykova, L.A., Grebenkina, L.K., Eremkina, O.V. Ed. V.A. Slastenin. Moscow: Publishing center "Akademija". [in Russian].
 6. Podberezskyi, M. K. (2011). *Description of features of pedagogical cooperation*. Reporter of Dnipropetrovsk A. Nobel University. Series "Pedagogy and psychology". Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk A. Nobel University Press. [in Ukrainian].
 7. *Social pedagogy: a small encyclopaedia*. (2008). Ed. I.D. Zvyereva. Kyiv: Centre of educational literature. [in Ukrainian].
 8. *Social pedagogy: reference-dictionary*. (2009). Ed. T.F. Alekseyenko. Vinnytsya: Planer. [in Ukrainian].
 9. Fitsula, M.M. (2008). *Deviation in the juvenile behaviour: ways of prevention and overcoming*. Ternopil: Navchal'na knyha – Bohdan. [in Ukrainian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Сизоненко Ірина Геннадіївна
 Бердянський державний педагогічний університет
 вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
 Запорізька обл., 71100, Україна
 doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.831

Надійшла до редакції: 28.04.2014 р.
Прийнята до друку: 21.05.2014 р.